

О. О. Козленко, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативної розшукової діяльності
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0005-7749-3717

ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті досліджено принципи оперативно-розшукової діяльності. У процесі дослідження було з'ясовано, що основні принципи оперативно-розшукової діяльності – це законність, необхідність, пропорційність, співмірність, конфіденційність, обґрунтованість, правова відповідальність та гуманізм. Всі ці принципи сприяють тому, щоб діяльність оперативних органів не порушувала права і свободи громадян, здійснювалась у рамках закону, а також забезпечувала ефективне і своєчасне реагування на злочинні загрози.

Важливим елементом правоохоронної системи являється оперативно-розшукова діяльність, яка забезпечує своєчасне виявлення, попередження і припинення кримінальних правопорушень, а також виконує основні завдання у взаємодії з іншими правоохоронними органами направлені на збереження безпекового середовища. Головною метою є своєчасне і ефективно реагування на загрози криміногенної ситуації в країні, що включає в себе не лише боротьбу з традиційною злочинністю, але й протидію новим кримінальним правопорушенням, таким як тероризм, шпигунство, організовані злочинні угруповання, кіберзлочинність та інші актуальні загрози сьогодення. Для того, щоб оперативно-розшукова діяльність була ефективною та законною, вона має ґрунтуватися на певних принципах, які визначають її загальні засади та функціонування в правовому полі.

Зроблено висновки, що застосування принципів оперативно-розшукової діяльності має особливу актуальність у контексті нових викликів сучасної злочинності, таких як кіберзлочинність, тероризм, шпигунство, організовані кримінальні угруповання та інші загрози національній безпеці які вимагають застосування сучасних методів і технічних засобів для боротьби з ними, що, у свою чергу, ставить питання про адаптацію принципів оперативної діяльності до нових умов. Для цього необхідно, щоб національне законодавство регламентувало межі та порядок застосування таких методів, що дозволить ефективно реагувати на нові загрози, не порушуючи прав людини. Правильне розуміння та дотримання принципів оперативно-розшукової діяльності є фундаментом для побудови ефективною, законною і етично відповідальною правоохоронної системи. Вони гарантують, що діяльність оперативних підрозділів не лише сприятиме боротьбі зі злочинністю, але й забезпечить дотримання прав і свобод громадян, сприятиме стабільності та розвитку правової держави в Україні.

Ключові слова: оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність, принципи, права та свободи громадян.

The article examines the principles of operative investigative activity. In the course of the research, it was found that the main principles of investigative activity are legality, necessity, proportionality, proportionality, confidentiality, reasonableness, legal responsibility and humanism. All these principles contribute to the fact that the activities of operative bodies do not violate the rights and freedoms of citizens, are carried out within the framework of the law, and also ensure an effective and timely response to criminal threats.

An important element of the law enforcement system is operational investigative activity, which ensures timely detection, prevention and termination of criminal offenses, and also performs basic tasks in cooperation with other law enforcement agencies aimed at preserving a safe environment. The main goal is a timely and effective response to the threats of the criminogenic situation in the country, which includes not only the fight against traditional crime, but also the fight against new criminal offenses, such as terrorism, espionage, organized criminal groups, cybercrime and other current threats of today. In order for investigative activity to be effective and legal, it must be based on certain principles that determine its general principles and functioning in the legal field.

Conclusions were made that the application of the principles of operational and investigative activity is particularly relevant in the context of new challenges of modern crime, such as cybercrime, terrorism, espionage, organized criminal groups and other threats to national security, which require the use of modern methods and technical means to combat them, which, in turn, raises the question of adapting the principles of operational activity to new conditions. For this, it is necessary that the national legislation regulates the limits and the procedure for the application of such methods, which will allow an effective response to new threats without violating human rights. Correct understanding and observance of the principles of investigative activity is the foundation for building an effective, legal and ethically responsible law enforcement system. They guarantee that the activities of operational units will not only contribute to the fight against crime, but will also ensure compliance with the rights and freedoms of citizens, contribute to the stability and development of the rule of law in Ukraine.

Key words: operational units, operational investigative activities, principles, rights and freedoms of citizens.

Актуальність дослідження: Актуальність дослідження принципів оперативно-розшукової діяльності полягає в ряді важливих аспектів, які визначають ефективність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні правопорядку в країні. По-перше, це розвиток кримінальних загроз, зокрема тероризм, шпигунство, кіберзлочинність, організована злочинність, а також зміни в соціально-політичній ситуації вимагають від оперативних підрозділів оперативного реагування і застосування сучасних методів розшуку та розслідування, які можуть викликати певні правові та етичні питання. У таких умовах важливо визначити, на яких принципах повинна ґрунтуватися оперативно-розшукова діяльність, щоб забезпечити баланс між досягненням оперативних цілей і дотриманням основоположних прав і свобод громадян. По-друге, з розвитком технологій та поширенням Інтернету з'являються нові форми кримінальних правопорушень, зокрема кіберзлочинність. Це вимагає застосування нових методів і засобів для боротьби з такими загрозами, що, в свою чергу, ставить перед дослідниками питання про можливі зміни в принципах оперативно-розшукової діяльності. Сучасні оперативні методи, такі як електронний моніторинг, прослуховування телефонних розмов та інших комунікаційних засобів, можуть мати серйозний вплив на приватність громадян, тому необхідно окреслити чіткі межі їх застосування. По-третє, в умовах інтеграції України до Європейського Союзу важливо адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів щодо прав людини і застосування правоохоронними органами методів, які можуть обмежувати ці права, відповідним чином і принципи оперативно-розшукової діяльності також мають бути приведені у відповідність до вимог Європейської конвенції з прав людини. По-четверте, в умовах воєнного стану оперативно-розшукова діяльність набуває особливого значення для забезпечення національної безпеки. В таких умовах принципи оперативно-розшукової діяльності повинні забезпечувати ефективне реагування на загрози безпеці держави, але при цьому не порушувати фундаментальні права та свободи людини. Це ставить необхідність постійного оновлення і вдосконалення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність оперативних органів в умовах екстремальних ситуацій.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб дослідити принципи оперативно-розшукової діяльності та визначити найбільш дієві в умовах сьогодення.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як, Бандурка О.М., Білий А.В., Битяк Ю.П., Водька М.П., Горохольський В.Л., Дідоренко В.О., Джужа О.М., Долженков О.Ф., Думко А.Ф., Кириченко О.В., Козаченко І.П., Кондратьєв Я.Ю., Користін О.Є., Малюга В.І., Найдъон Ю.О., Никифорчук Д.Й., Сервецький І.В., Погорецький М.А., Тацій В.Я., Хмеленко В.В., Черних С.П., Шапірко П.М. та інші.

Виклад основних положень. Важливим елементом правоохоронної системи являється оперативно-розшукова діяльність, яка забезпечує своєчасне виявлення, попередження і припинення кримінальних правопорушень, а також виконує основні завдання у взаємодії з іншими правоохоронними органами направлені на збереження безпекового середовища. Головною метою є своєчасне і ефективне реагування на загрози криміногенної ситуації в країні, що включає в себе не лише боротьбу з традиційною злочинністю, але й протидію новим кримінальним правопорушенням, таким як тероризм, шпигунство, організовані злочинні угруповання, кіберзлочинність та інші актуальні загрози сьогодення. Для того, щоб оперативно-розшукова діяльність була ефективною та законною, вона має ґрунтуватися на певних принципах, які визначають її загальні засади та функціонування в правовому полі. Так, Ю. Битяк зазначив, принципи це вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується та функціонує відповідна система та її зміст. За межами соціальної активності та практичної діяльності суб'єктів принципи не можуть бути сформовані й закріплені, а тим більше реалізовані [1]. Будь-яка діяльність, у тому числі і принципи оперативно-розшукової діяльності є основоположними нормами, що визначають основні напрями та способи її здійснення, забезпечують законність, ефективність та відповідність міжнародним стандартам прав людини. Зокрема, за допомогою принципів встановлюються певні рамки для застосування розшукових засобів і методів, таких як негласні заходи, моніторинг, аудіо- та відео-контроль особи, прослуховування та інші способи збору доказів, що можуть мати вплив на права і свободи громадян. Як наголошували науковці О. Кириченко, В. Хмеленко, принципи запобігання злочинності повинні визначатися таким чином, щоб вони слугували керівництвом до дій, які спрямовані на усунення (нейтралізацію) негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [2]. Окрім того, принципи виступають важливим інструментом контролю за діяльністю правоохоронців, що забезпечує запобігання можливих зловживань та порушень прав людини під час здійснення оперативно-розшукових заходів. Повністю підтримуємо думку науковця О. Шевчук, що принципи оперативно-розшукової діяльності – це вихідні положення, керівні ідеї, що виражені в нормах законодавчих і нормативних актів, визначають побудову інститутів оперативно-розшукового законодавства, відображають переконання та погляди суспільства в особі його законодавчих і правоохоронних органів на зміст, мету, завдання та механізм здійснення особливої державно-правової форми боротьби зі злочинністю в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності й організації роботи оперативних підрозділів [3]. Оперативно-розшукова діяльність, як і будь-яка інша діяльність правоохоронних органів, повинна бути підкріплена належним правовим регулюванням, яке визначає порядок застосування різноманітних заходів,

встановлюючи межі і норми для діяльності оперативних працівників направленої на не лише сприяння досягненню ефективних результатів у боротьбі зі злочинністю, але й забезпеченні механізму захисту прав та свобод громадян. Так, у своєму дослідженні В. Галуцько здійснила поділ принципів діяльності на наступні групи: на нормативно закріплені (наприклад, законність, дотримання прав та свобод громадян, здійснення правосуддя та інш.), традиційні (визнанні вченими, проте ще не набули нормативного закріплення) та новітні (з'являються під впливом сучасності, визнанні окремими вченими) [4].

Статтею 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплено основні принципи, на яких ґрунтується діяльність оперативних працівників це верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини [5]. Однак, слід зазначити, що під час здійснення оперативно-розшукової діяльності виокремлюються і інші принципи які закріплено в чинному законодавстві. Наприклад, в нормах КПК (стаття 7), Законі України «Про інформацію», «Про Національну поліцію», «Службу безпеки України», тощо.

Конституцією України статтею 8 закріплено, що в Україні діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [6]. Однак, у своєму дослідженні принципу верховенства права Р. Мельник та В. Бевзенко зазначили, що призначення цього принципу буде мати успіх лише тоді, коли, по-перше, буде здійснено відмову від суто позитивістського погляду на право та, по-друге, будуть належним чином опрацьовані зарубіжні видання, присвячені цій проблематиці, оскільки за відсутності національних традицій правовладдя та нерозробленості відповідної теорії процес пізнання принципу верховенства права приречений на провал [7]. Принцип законності є базовим у будь-якій правоохоронній діяльності, і його застосування забезпечує законність оперативно-розшукових заходів, віддаючи перевагу дотриманню норм Конституції та міжнародних стандартів. Це дозволяє мінімізувати ймовірність зловживань та порушень під час виконання оперативних завдань. Верховний суд України визначив що одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею [8]. Принцип необхідності і пропорційності підкреслюють важливість здійснення оперативно-розшукових заходів тільки у разі необхідності і за умови, що вони відповідають меті, не порушуючи баланс між безпекою та правами людини. Визначення та дотримання цих принципів є запорукою законності, ефективності та етики в діяльності правоохоронних органів. Зокрема, вони сприяють дотриманню прав людини, захисту інтересів громадян і збереженню демократичних цінностей у суспільстві.

У свою чергу, важливий для нашого дослідження, принцип конфіденційності є важливим для забезпечення ефективності збору та обробки інформації, зокрема в умовах негласної діяльності, що часто включає слідчі заходи, моніторинг, прослуховування. Словник української мови трактує конфіденційність (англ. confidentiality) який не підлягає розголосі; довірчий, таємний [9]. Тобто, необхідно строго дотримуватись вимог щодо збереження конфіденційності та безпеки інформації, що отримується в ході оперативно-розшукової діяльності, зокрема в боротьбі з організованою злочинністю чи тероризмом. Особливо це нерозголошення відомостей про проведення НСРД, що означає таємність, прихованість, конфіденційність проведення слідчих (розшукових) дій від осіб, які в них не беруть участі [10]. Окрім того, ми можемо говорити і про принцип поєднання негласних і гласних заходів, який є характерним саме для оперативно-розшукової діяльності та тісно переплітається з принципом конфіденційності.

Принцип гуманізму забезпечує, щоб оперативні заходи не завдавали шкоди правам та свободам громадян, навіть у разі здійснення заходів для запобігання злочинам, і передбачає відповідальність за зловживання службовим становищем. Зрозуміло, що у майбутньому, необхідно буде постійно оновлювати принципи оперативно-розшукової діяльності, у зв'язку з новими викликами та технологіями, проте це повинно відбуватись у рамках забезпечення основоположних прав людини, де принципи законності, прозорості, контролю і підзвітності органів, що здійснюють оперативну діяльність, виступатимуть як основа для легітимності їхніх дій. З огляду на інтеграцію України до європейських структур та прагнення до забезпечення прав і свобод громадян, необхідно впроваджувати національні стандарти оперативно-розшукової діяльності, що відповідають міжнародним правовим нормам і вимогам Європейської конвенції з прав людини. У цьому контексті особливу увагу слід приділяти удосконаленню законодавства, яке регулює застосування оперативно-розшукових заходів, а також посиленню контролю за їх реалізацією на всіх етапах проведення розслідувань.

Висновки. Отже, застосування принципів оперативно-розшукової діяльності має особливу актуальність у контексті нових викликів сучасної злочинності, таких як кіберзлочинність, тероризм, шпигунство, організовані кримінальні угруповання та інші загрози національній безпеці. які вимагають застосування сучасних методів і технічних засобів для боротьби з ними, що, у свою чергу, ставить питання про адаптацію принципів оперативної діяльності до нових умов. Для цього необхідно, щоб національне законодавство регламентувало межі та порядок застосування таких методів, що дозволить ефективно реагувати на нові загрози, не порушуючи прав людини. Правильне розуміння та дотримання принципів оперативно-розшукової діяльності є фундаментом для побудови ефективної, законної і етично відповідальної правоохоронної системи. Вони гарантують, що діяльність оперативних підрозділів не лише сприятиме

боротьбі зі злочинністю, але й забезпечить дотримання прав і свобод громадян, сприятиме стабільності та розвитку правової держави в Україні.

Список використаних джерел:

1. Битяк Ю. П., Гаращук В. М. та ін. Адміністративне право України: підручник. Харків. *Право*, 2000. 520 с.
2. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам. Монографія / О. В. Кириченко, В. В. Хмеленко. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.
3. Шевчук О.Ю. Правове характеристика принципів оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 255–262.
4. Галунько В.М. Характеристика окремих принципів слідчої діяльності правоохоронних органів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 43, т. 2. С. 42–44.
5. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Мельник Р. С. Система адміністративного права України. монографія. Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2010. 398 с.
8. Конституційний Суд України. Верховенство права. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.
9. Словник української мови. в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ. Наукова думка 1970–1980. 671 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.